

А.Д. Әлтай
Д.С. Жалелов

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
*Корреспонденция үшін автор: daulet.zhalelov1994@mail.ru

Жиёмбет жырау толғауларындағы көшбасшылық идея

Аңдатпа. Мақалада Жиёмбет Бортоғашұлының мұрасы мен жыраулық өнердің синкреттілігін анықтап, саралау мақсат етілген. Жиёмбет Бортоғашұлы шығармашылығын негізге ала отырып, жыраулардың тұлғалық қасиетінің көп қырлылығын анықтау да мақаламыздың негізгі зерттеу нысанына алынған. Жиёмбет жырау толғауларынан көрінетін көшбасшылық қасиетін жан-жақты саралап, әдеби талдау тұрғысынан тұжырымдар жасалды. Толғаулардың кезеңіне қарай айтылған тұстарына тоқталу арқылы автор бойындағы көшбасшылық қасиет зерттеушілер пікірлеріне сүйене отырып талданды.

Асан қайғы, Сытыра, Қазтуған, Доспамбет, Шалкиіз, Ақтамберді, Умбетей, Тәтіқара, Бұқар жыраулардың шығармашылығындағы көшбасшылық идея Жиёмбет жыраудың да тұлғалық қасиетінде орын алған. Хандық дәуірде хандар кеңесшілерімен үнемі санасып, пікірін тыңдап, шешім қабылдайтын болған. Сол себепті жыраулардың хандық дәуірдегі рөлі орасан зор еді. Мақаламызда жыраудың тұлғалық қасиетіндегі көшбасшыға тән хан мен халықты байланыстыру, ханға оңтайлы жауап беру, шешім қабылдауға бағыттау, батырлардың ұрыс алдындағы шеберлігіне рухани тұрғыдан дем беру сынды құндылықтар көрсетіліп, кең түрде талданды. Талдау барысында жырау толғауларынан үзінділер негізінде мысалдар келтірілді.

Жиёмбет Бортоғашұлы тұлғалық болмысының бір қыры – көшбасшылығы. Жыраудың бізге жеткен толғаулары мақаланың негізгі дереккөзі және зерттеу нысанына айналады. Есім ханға қарата айтылған толғауларынан мысалдар келтіріліп, ғылыми түйіндеулер жасалды. Ғалым-зерттеушілердің дәлелді дәйектемелері мен пікірлері басшылыққа алынып, таңдаулы еңбектерге сілтеме берілді.

Түйін сөздер: Жиёмбет, жырау, көшбасшы, толғау, синкреттілік, кеңесші, хандық.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2023-142-1-119-125>

Кіріспе

Жиёмбет Бортоғашұлы – авторлық ауыз әдебиеттің көрнекті өкілі. «Хандық дәуір әде-

биеті» деп аталатын кезеңнің бел ортасынан орын алатын жыраудың толғаулары мен ғұмырнамасы тарихта алтын әріппен жазылған. Жыраудың өмірбаяны мен толғаулары бұған

дейін бірнеше зерттеу еңбектің негізгі тақырыбына айналған. Біз осы зерттеу еңбектерін басшылыққа ала отырып, Жиембет жыраудың синкреттілік өнеріне, атап айтқанда көшбасшылық қасиетіне тоқталмақпыз.

Жалпы алғанда, жыраулық өнердің өзі – синкретті өнер. Бір жыраудың бойынан ақындық пен кеңесшілік, батырлық пен жорық жыршысына тән бейне, ақылгөй мен батагөйлік және осы қатарлы бір адамның бойында жинақтала бермейтін қасиетті тауып аламыз. Жырау – синкретті, кәсібилігі өте жоғары өнер иесі. Зерттеу барысында С. Қасқабасов, М. Мағауин, Х. Сүйіншәлиев, Е. Тұрсынов, С. Негимов, А. Әлтай сынды зерттеушілердің хандық дәуір әдебиеті және Жиембет жыраудың көшбасшылығы мен кеңесшілігі туралы айтылған ғылыми пікірлеріне сүйендік. Кәсібилігі дара қалпында қалыптасқан жырау – Жиембет Бортоғашұлының көшбасшылығы жайында көрнекті жазушы, әдебиет тарихын зерттеуші ғалым М. Мағауин: «Жиембет – Есім ханның әскербасы батырларының бірі әрі жорықшы жырауы. Сонымен бірге Жиембет – ел аузынан алынған тарихи әңгімелерге және өз шығармаларындағы кейбір сөздерге қарағанда, заманның ірі феодалы, мемлекет істерінде үлкен рөл атқарып отырған қабырғалы би» деген пікір білдіреді (Мағауин, 2003:71).

Жиембет кіші жүздің аса көрнекті биі болып, хандықтың ішкі және сыртқы саясатына араласты. Тарихи зерттеу еңбектерін бағдарлап отырсақ, Тананың басты ұраны – Жиембет, Сырым батырдың ұрысқа аттанғанда ұраны да «Жиембет» болыпты. Осы деректердің төркіні Жиембеттің қара жаяу адам болмағанын көрсетеді. Жиембеттің шыққан тегі – Алшын руы. Ол тарихта дара жолды қалыптастырған атақты Есім ханның заманында жоғары дәрежеге ие әскербасы, қолбасшы және көшбасшы тұлға болған. Жиембеттің өмір сүрген кезеңі туралы нақты дерек жоқ. Тарихи деректер бойынша, ол – «Еңсегей бойлы ер Есім» толғауының басты кейіпкері. Деректер Жиембеттің қарапайым ортадан емес, хандықта өзіндік орны бар, ортадан шыққандығын көрсетеді. Жиембет жыраудың бабалары – Ноғайлыдан тарайтын беделді Алау батыр. «Алау – XVI

ғасырдың алғашқы жартысында жасаған, тарихқа белгілі адам» (Мағауин, 2002:71).

Зерттеу әдістері

Зерттеу мақаламызда тақырыпты кеңінен ашу үшін поэтикалық талдау, жинақтау, әдеби тұрғыдан талдау, салыстыру әдістері басшылыққа алынды.

Талқылау

Жиембет жыраудан бізге жеткен мұралар Есім ханға арналғаны белгілі. Ханға арналған толғаудың тарихына шолу жасап, жыраудың синкреттілігіне тоқталып өтсек. Толғаудың тарихы былайша өрбиді: қалмақ билігінің басты тұлғасы саналатын Тайшы Есім ханға тарту ретінде бойжеткен сұлуды қалыңдыққа береді. Жиембеттің бауыры Жолымбет батырдың сол сұлуға көзі түсіп, Есім ханға жеткізбей, жол үстінде алып кетеді. Ханға қарсы тұрған бауырының қылығына Жиембет әуелде қарсы болып, кейін қателігін кешіреді. Есім хан Жолымбеттің бұл әрекетін жай қалдырмай, Жиембет жырау екеуіне қысым көрсетіп, өз наразылығын білдіреді. Жырау ел арасындағы өзінің беделін пайдаланып, хан алдындағы және хандықтағы абыройына арқа сүйеп, Есімге өкпе-назын толғаумен білдіреді. 7-8 буыннан құралатын толғау Есім ханға тікелей бағытталады. Ханның адал серігі болғандығын, сұлтан кезінен бастап танитынын жырауға арқау етеді.

Бізге жеткен нұсқаға назар салсақ, толғау Жиембеттің хандықтың аса абыройлы ақсақалы боп отырған кезеңімен сәйкес келеді. Толғауда Жиембеттің көшбасшылығы, Есім ханнан жасқанбайтын қайраткерлігі бірден байқалады. Көшбасшылық барлық жыраулардың тұлғалық қасиетінен және толғауларынан айқын көрінеді. Жиембет Бортоғашұлының «Өмірің қатты, Есім хан!», «Еңсегей бойлы Ер Есім», «Мұныңа, ханым, шыдаман!», «Қол-аяғым бұғауда», «Басы саудың түгел-дүр» деп аталатын бізге жеткен толғауларының барлығында өршіл рух пен көшбасшылық жатыр. Кез келген толғауын алып қарасаңыз,

батырдың көшбасшылық қасиетін анық байқаймыз. Жиёмбеттің қол бастаған әскербасы болған батырлығы бір бөлек, ойын бүкпесіз айта білген жыраудың шеберлігі, батырлығы да өз алдына бір төбе.

Әмірің қатты Есім хан,
Бүлік салып, бұйырдың
Басын бер деп батырдың –
Қанын ішіп қанбаққа,

Жанын отқа салмаққа (Ыбырайым, 2014:71), – деп келетін толғау үзіндісіне үңілсек, бастапқы жолының өзінен-ақ жыраудың асқақтығы мен көшбасшылығы бірден аңғарылады. Есім ханға ойын түгелдей жеткізіп тұрған қайсар рухтың биіктігі де осы толғаудан білінеді. Жиёмбет өзінің хандық үшін және тұтас халық үшін адал перзент болғанын да астарлай отырып, толғаудың келесі бір бөлігінде жеткізеді. Батырдың бойына керек жалындаған өр мінез де Жиёмбет толғауынан молынан табылады. Лауазымы биік, қаһарымен ел жасқаған ханның өзіне позициясынан хабар берген Жиёмбет жыраудың көшбасшылықтың биік шыңына шыққан тұлға екендігіне көз жеткіземіз. Қандай пәрмен берсең де батырдың бір қателігін кешіру, ердің ісі екенін алға тартады. Қанын ішіп, жанын отқа салу деген жолдары әсірелеу түрінде айтылғанымен, батырға озбырлық таныту жараспас деген ойды жырау қуаттайды.

Атадан жалғыз мен емес,
Хан ие, ісің жол емес.
Жолбарыстай Жолымбет

Құрбандыққа қол емес (Бес ғасыр жырлайды, 1989:52), – деп өз ойын астарламай тура білдіреді. Көшбасшылық – адамның тұлғалық қасиетінен орын алатын ең негізгі құндылықтың бірі, бірегейі. Өз соңынан елді бастап, ханның алдына барып тұрған жыраудың басты позициясы – хан мен бауырдың және Жиёмбет артынан ерген халықтың жалпы тұтастығы мен бірлігін сақтап қалу. Өзінің атадан жалғыз еместігін, қорғанымен арқа сүйер ағайыны бар екендігін алға тартып, жолбарыстай Жолымбетті қорғап сөйлейді. Жиёмбет Бортоғашұлының көшбасшылығы осы тұста айқын көрінеді. Хан алдында именбей сөйлеген көшбасшы жыраудың бұл бейнесі қайтпас қайсарлығын танытады.

Жол тосып, алып кетіпті
Қалмақтан алмақ сыйыңды.
Қаһарыңды басқалы
Қалың елім жиылды.
Бастап келген өзге емес,
Жиёмбет сынды биіңді.
Малын салып алдына,
Әр саладан құйылды,
Он екі ата Байұлы

Бір тәңірге сыйыңды (Бес ғасыр жырлайды, 1989:52).

Жоғарыдағы толғау үзіндісінде кеңесшілік пен көшбасшылық қатар көрініс береді. Кеңес бере отырып, көшбасшылық қасиетін байқатады. Кеңесіп шешкен түйіннің бір шешімін табатындығын алға тартады. Ханның қалмақтан алып келе жатқан қалыңдығын тартып әкеткен Жиёмбеттің інісі Жолымбеттің тірлігі баяндалады. Қаһарланып тұрған Есім ханның ашуын басып, өз кеңесін айтып тұр. Бастап келген жай қарапайым адам емес, қалың кіші жүздің ықыласына бөленген, хан алдына ізетпен келіп тұрған Жиёмбеттің сөз шеберлігі мен ой ұшқырлығы толғаудан байқалып тұр. «Айыбымызды түсіндік, өтеуге де дайынбыз!» деген сөзді «әр саладан» деп жалғанатын толғау үзіндісінен аңғарамыз.

«Айтқанымызға көнбесең қалың Байұлы елі мені қолдап, қуаттап келіп отыр» дегенді жеткізеді. Осы жерден қалың елді соңына ерткен, бір мақсатқа тоғысқан көшбасшы Жиёмбеттің жанынан табылған сенімді серіктерін байқаймыз. Сөз саптау мен қол бастау да қатар сабақтасып тұр. Кеңесшілік те, көшбасшылық та, тәуекел етіп тура айту да толғауда кездеседі.

Жиёмбет поэзиясы ұлттық құндылықтар мен халықтың рухани дүниесіне негізделген. Толғаудағы сарын, шебер үйлестіру, шымыр ұйқас, теңеу, сөзді құбылту – осының барлығы автордың тұлғалық қасиетімен үндеседі. Сөз бен ойдың ұшқырлығы толғаудың құндылығын арттырған. Жырау бойындағы асқақтық тәкаппарлық, менмендік емес, кемел адамға сай болмыс, ерекшелік, өзгешелік. Толғаудағы әр сөз – автор ойының жемісі. Ойдың сағасына бойлай алған жыраудың батырлығы да, батылдығы да өрелі ақылдан бастау

алады. Көшбасшылық идеясын дамытып қана қоймай, оны өз толғауларында жасай білген Жиембет кеңесші әрі жорық жыршысы, батыр болды. Тарихи кезеңдерді жеткізушілердің бірі Жиембет болған оқиғаларды аңызға құрамай, шындықпен байланыстырушы дәнекерге айналды. Ел басына күн туған заманда ханның ақылшысына айналған Жиембет сынды жыраулар кеңес өткізіп, дұрыс шешім қабылдаған.

Есім хан Алаштың арғы-бергі тарихында ең абыройлы хандардың бірі болған. Ол жайлы аңыз бен шындық аралас хикаялар өзіміздің елмен қатар көрші туысқан халықтардың әдебиетінде жазылып тұр. Ақын-жыраулар поэзиясы еңбегінде: «Есім ханның Қазақ хандығы тарихындағы даңқты әрекеттері XVI ғасырдың соңғы жылдарында хандық орталығын Түркістанға көшіріп, ел жадында Есім ханның Ескі жолы деген атаумен сақталып жеткен мемлекеттік негізгі заңды орнықтыруды қолға алуынан басталады» (Әлтай, 2013:86). Төренің тұқымы айбарымен де, ақыл-парасатымен де еліне белгілі Есімге сөз айту кез келген адамның қолынан келе бермейді. Сол тұста топтан оза шыққан Жиембеттің адуынды сөз айтуы, толғап жеткізуі сөз шешендігінен бөлек, қол бастаған батырлығын айқын танытады. Жиембет Бортоғашұлы Есімді ақ киізге көтеріп, хан сайлаған белгілі тұлғалардың қатарында болғаны да тарихи деректерден белгілі. Есімнің ту ұстап, қол бастаған ұрыстарымен келелі жиындардың басында жүрген Жиембет:

Меніменен, ханым, ойнаспа,
Менің ерлігімді сұрасаң,
Жолбарыс пенен аюдай.
Өрлігімді сұрасаң,
Жылқыдағы асау тайыңдай.
Зорлығымды сұрасаң,
Бекіре менен жайыңдай.
Беріктігімді сұрасаң,
Қарағай менен қайыңдай.
Көруші едім, есім хан,
Ханымды күнім, сізді айымдай.
Сырым саған түзу-ді,
Садаққа салған бұлыңдай.
Жұмыскерің мен едім,
Сатып алған құлыңдай.
Жүруші едім араңда,

Өзіңнің інің менен ұлыңдай (Он ғасыр жырайды, 2006:132).

Жырау бойындағы көшбасшылық толғауда айқын танылады. Жыраудың өзі мақтанға салынбай, қанжардай өткір тілімен айтып тұр. Ерлікті – жолбарыс пен аюға, өрлікті – асау тайға, қаһарын – бекіре мен жайынға, беріктігін – қарағай мен қайыңға, адалдығы мен түзулігін және сөз бен іске тұрақтылығын – садаққа салған бұлға теңеп тұр. Ерлігін жолбарысқа теңеудің өзі – заңдылық. Жолбарыста бар қасиет Жиембеттің де бойынан табылады. Жолбарыс табанының соққысының кез келген тіршілік иесіне оңай әсер етпейтіні белгілі. Жолбарыс жараланса, жарасын тілмен жазатын қасиеті бар. Адамға шабуыл жасамайды, дегенмен қауіп төндірсе аянып қалмайды. Түнгі уақытта көзі алты есе адамнан жақсы көреді. Жолбарыстың мықтылығы, жүректілігі Жиембеттің бойында болғандығын толғаулары дәлелдейді. Жиембет тағы бір толғауында былай деп ойын тиянақтайды:

Жотасы биік Дендерім?!

Қайырымсыз болған хандарға

Тиер ме екен бір күні

Жолбарыстай шеңгелім?! (Жеті ғасыр жырайды, 2008:76).

Мықтылығын айтып отырып, ханға деген адалдығын да білдіреді. Есім хан әулетін күн мен айдай көретін Жиембет турашылдық пен әділдікті қолдады. Аталмыш осы тарихи оқиғаның болғандығы жайлы ғалым М. Мағауин: «Толғаудың тарихи екендігін аңғаратын тағы бір дерек – ондағы ханды кемсіте айтылған: «Тас қалаға жан сақтап» деген сөздер». Есім хан заманында қазақ хандарының ордасы – Түркістанда болғаны мәлім. Ал қалада тұру ол кездегі қазақтардың ұғымынша, онша қызығарлық тұрмыс емес: көшпендінің стихиясы – самал жел ескен боз селеулі кең дала, бұл – ханға да, қараға да тән қасиет.

Нәтижелер. Жыраулар халық пен хандыққа қызмет етуді басты міндеті санады. Жыраулардың көбі өз дәуірінде өмір сүрген хандардың ұлық кеңесшісі болды. Ақындармен салыстырғанда жырауларда асқақтық басым. Хандық дәуір әдебиетінің бірден-бір өкілі бола білді. С. Негимов зерттеуінде: «Ақын-жыраулар халық поэзиясының эстетикалық жүйесі

мен көркемдік тәжірибесін, әлеуметтік және жалпы халықтық ұстанымдарын, сондай-ақ фольклорлық дәстүрлерді сол қалпында қайталамай, оның сөздік, образдық, бейнелеу құралдарына, өлшем өрнектеріне сүйене отырып, өзіндік сөз нұсқасын жасады» (Негимов, 2009:28). Жыраулар туралы Е. Тұрсынов: «Ақындардай емес, жыраулар тайпалар одағына кіретін барлық рулармен байланыста болған. Хан мен халыққа ақыл, өсиет айтқан, жөн нұсқаған, хан мен ру, тайпалар арасындағы қатынастарды реттейтін билер кеңесінің мүшесі болған, батыр, қолбасшылардың әскери кеңесінде ханмен қатар басшылық міндетін атқарған» (Тұрсынов, 1976:56).

Жыраулар поэзиясы – эстетикалық үлгіде жазылған синкретті туынды. Хан кеңесінде төрден орын алған жыраулар әділеттілікті қолдады. Кеңесін ұсыныспен жалғады. Болашақты сәуегейлікпен болжап, өз дәлелдемелерін де ұсынып отырған. Жыраулар хандықтың атынан ғана емес, халықтың сөзін сөйлеуді де басты міндеті санаған. Тұтас хандықтағы негізгі мәселелердің түйінін шешіп, сыртқы және ішкі саясатқа да араласқан. Жырау өз дәуірінде хандық дәуірдің биік тұлғасына айналған.

Жиёмбет Бортоғашұлы бойындағы кеңесші мен батырлық бізге жеткен толғаулар мен жырау жайлы ел аузында айтылатын аңыздардан байқаймыз. Жиёмбет толғауында Есім ханды төмендетпейді, ашуын ақылға жеңдіріп, хан алдына келіп тұрғанын баяндайды. Жиёмбет – кеңесші. Толғауда баяндағандай, ел басына күн туған сәтте, қалың көпшілік «Жиёмбет жырау қайда дегенде қалай жауап бересің?» деп толғаулата сөйлеуі кеңесшінің позициясы.

Ертеңгі күн болғанда,
Елің кеңес құрғанда,
Айналып ақыл табарға
Есіктегі ебесің,
Сонда, ханым, не десің?!
Мен жоқ болсам, Есім хан,
Ит түрткіні көресің.
Жиёмбет қайда дегенде,
Не деп жауап бересің? (Бес ғасыр жырлайды, 1989:52), – деп асқақтай сөйлеуі жыраудың тұлғалық қасиетіндегі ақылгөйлік болмысын

көрсетеді. Ақыл айту, дұрыс шешім шығаруға бағыттауды насихаттайды. Жырау бойындағы кеңесші бейнесі тура көрінбегенімен, үзіндідегі негізгі ой кеңесші рөлін бейнелейді.

Ғылыми зерттеу мақаламыздың нәтижесін анықтау барысында мынандай тұжырымдар жасадық.

- Хандық дәуір әдебиетінің көшбасшылары саналатын жыраулардың синкреттілігіне ізденістер жасалды;
- Жиёмбет жырау толғауларынан мысалдар келтіріліп, көшбасшылық қасиет анықталды;
- Көшбасшылық идеясы – жыраулар тұлғасының басты құндылығы мен даралық қасиетіне тән ерекшелік екеніне көз жеткіздік;
- Жиёмбет жырау толғауларындағы тағы бір қыры және жетекші идея – көшбасшылық идеясы.

Қорытынды. «Хандық дәуір әдебиеті» деп аталатын кезеңнің ірі өкілі, Есім ханның сенімді серігі болған әскербасы, жырау, батыр Жиёмбет Бортоғашұлының синкреттілігіне назар сала отырып, кеңесші және көшбасшы болғандығын толғауларынан мысалдар келтіре отырып талдау ғылыми зерттеу мақаламыздың негізгі құндылығына айналды.

Жиёмбет Бортоғашұлы шығармашылығы хандық дәуірдің тыныс-тіршілігінен хабар береді. Біз қарастырған жыраудың тұлғалық қасиетінен бастау алатын өнердің бір қыры ғана. Жиёмбет Бортоғашұлы хан мен халық арасын жалғастырушы ірі тұлға бола алды. Батырлық толғаудағы әр сөзден және жалпы мазмұннан анық көрінеді. Ойды жүйелеп жеткізе білуде Жиёмбеттің шеберлігі, өзіндік қолтаңбасы бар.

Жырау бір сәтте кеңесші болса, енді бірде батырдың рөлін атқарады. Жыраулардың болмысы хандық дәуірге тиесілі. Хандық дәуір әдебиеті өкілдері жырлаған басты тақырып – елдің ертеңін ойлау, халық пен хандықтың байланысын нығайту, әрқашан әділдік жағынан табылу. Жиёмбет ел-жұрт үшін әділдікті ту етіп, батырға айналды. Хан жанынан табылып, кеңесші болды.

Жұртымды жөнге салам деп,
Бас кессе де басылмай,
Ақ ісімді жасырмай

Атқа мінген ер едік (Бес ғасыр жырлайды, 1989:52).

Жиёмбет тұлғасының синкреттілігі – жырау мінезінің асқақтығында, шығармашылық мұрасының шынайылығында. Ой мен сөздің бір арнаға тоғысып, толғауда көрініс тапқа-

нын байқадық. Жиёмбет жырау – хандық дәуір әдебиетіндегі өміршең толғауларымен ерекшелетін бірегей тұлға. Толғаулары мен тұлғалық қасиетіндегі синкреттілік, оның ішінде көшбасшылығы ұлттық құндылықтармен сабақтасады.

Әдебиеттер тізімі

1. Мағауин М. Қобыз сарыны. XV-XVIII ғасырларда жасаған қазақ ақын жыраулары. – Алматы: Мектеп, 2003. – 192 б.
2. Мағауин М. Шығармалар жинағы. Он үш томдық. – Алматы: Қағанат-ҒМО, 2002. – 491 б.
3. Ыбырайым Б. Ақындар аманаты. – Алматы: НұрлыPress.kz, 2014. – 288 б.
4. Бес ғасыр жырлайды. Екі томдық. – Алматы: Жазушы, 1989. – 384 б.
5. Алтай А. Ақын-жыраулар поэзиясы (XV-XVIII ғғ.). – Астана: Ақжолтай, 2013. – 232 б.
6. Он ғасыр жырлайды. – Алматы: Дәуір, 2006. – 480 б.
7. Жеті ғасыр жырлайды. – Алматы: Жазушы, 2008. – 400 б.
8. Негимов С. Ақын-жыраулар поэзиясы: Генезис. Стилистика. Поэтика. – Алматы: Ғылым, 2001. – 280 б.
9. Тұрсынов Е. Қазақ ауыз әдебиетін жасаушылардың байырғы өкілдері. – Алматы: Ғылым, 1976. – 220 б.

References

1. Magauin M. Kobyz saryny. XV-XVIII gasyrlarda zhasagan kazak akyn zhyraulary [Sound of kobyz. Zhyrau poets who lived in the XV-XVIII centuries] (Mektep, Almaty, 2003, 192 p.).
2. Magauin M. Shygarmalar zhinagy. On ush tomdyk [Collection of works. In thirteen parts] (Kaganat-FMO, Almaty, 2002, 491 p.).
3. Ybyraiym B. Akyndar amanaty [Heritage of poets] (NurlyPress.kz, Almaty, 2014, 288 p.).
4. Bes gasyr zhyrlaidy. Eki tomdyk [Poetry of five centuries. In two parts] (Zhazushy, Almaty, 1989, 384 p.).
5. Altai A. Akyn-zhyraylar poezijasy (XV-XVIII gg.) [Poetry of zhyrau (XV-XVIII cen.)] (Akzholtay, Astana, 2013, 232 p.).
6. On gasyr zhyrlaidy [Poetry of ten centuries] (Dauir, Almaty, 2006, 480 p.).
7. Zheti gasyr zhyrlaidy [Poetry of seven centuries] (Zhazushy, Almaty, 2008, 400 p.).
8. Negimov S. Akyn-zhyraylar poezijasy: Genezis. Stilistika. Poetika [Zhyrau Poetry: Genesis. Stylistics. Poetics] (Gylm, Almaty, 2001, 280 p.).
9. Tursynov E. Kazak auyz adebietin jasayshylardyn baiyrgy okilderi [Representatives of the Kazakh oral literature] (Gylm, Almaty, 1976, 220 p.).

A.D. Altai, D.S. Zhalelov

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

The idea of leadership in the works of Zhyembet zhyrau

Abstract. The research aims to identify and differentiate the versatility of the Bortogashuly Zhyembet and the syncretism of the Zhyrau art. The main idea of the scientific article is to identify the versatility of zhyrau's personal qualities, guided by the work of Zhiembet Bortogashuly. When writing a research paper, they were guided by the methods of poetic analysis, differentiation, and comparison. As a result, other facets of syncretism in the poetry of Zhyrau were also highlighted. The conclusions are drawn from the point of view of

a comprehensive differentiated literary analysis of leadership qualities in the works of Zhyembet zhyrau. Due to the fact that we are talking about zhyraus time periods, the author's leadership qualities are analyzed based on the opinions of researchers.

In the works of such zhyrau as Asan Kaigy, Sypyra, Kaztugan, Dospambet, Shalkiiz, Aktamberdi, Umbetey, Tatikara, Bukhar, leadership qualities were manifested in the personality of Zhyembet zhyrau. In the Khan's era, the khans constantly considered their advisers, listened to their opinions and drew conclusions. The ability to draw conclusions is one of the best indicators of leadership qualities. The author analyzes such values as the identification of leadership and personal qualities of Zhyembet, the connection between the people and the khan, the khan's orientation to making probabilistic decisions, spiritual assistance to heroes in pre-war skills.

Zhiembet Bortogashuly is one of the leaders of syncretics. The article proves and analyzes the leadership of Zhiembet Bortogashuly. The reflections of Zhyembet zhyrau that have come down to us will become the main source and object of a scientific article. Examples from the speeches of Yesim Khan were given, scientific conclusions were drawn. Guided by scientific opinions and reasoned facts of scientists and researchers, references to scientific works were prepared. The conclusions and results of the research work can be used in research on the literature of the Khan era.

Keywords: Zhyembet, zhyrau, leader, tolgau, syncretism, adviser, khanate.

А.Д. Алтай, Д.С. Жалелов

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Идея лидерства в произведениях Жиёмбета жырау

Аннотация. В данной статье ставится цель выявить и дифференцировать многогранность Жиёмбета Бортогашулы и синкретичность жырауского искусства. Основной идеей научной статьи является выявление многогранности личностных качеств жырау на основе творчества Жиёмбета Бортогашулы. В работе использовались приемы поэтического анализа, дифференциации, сравнения. В результате были освещены и другие грани синкретизма в поэзии жырау. Выводы делаются с точки зрения всестороннего дифференцированного литературного анализа лидерских качеств в трудах Жиёмбета жырау. В связи с тем, что речь идет о временах жырау, лидерские качества автора анализируются на основе мнений исследователей.

Лидерская идея в творчестве таких жырау, как Асан Кайгы, Сыпыра, Казтуган, Доспамбет, Шалкииз, Актамберды, Умбетей, Татикара, Бухар, проявляется и в личности Жиёмбета жырау. В ханскую эпоху ханы постоянно считались со своими советниками, прислушивались к их мнению и делали выводы. Умение делать выводы – один из лучших показателей лидерских качеств. Анализируются такие ценности, как лидерские и личностные качества Жиёмбета, связь народа и хана, ориентация хана на принятие верных решений, духовная помощь героям в военном мастерстве.

Жиёмбет Бортогашулы – один из лидеров-синкретиков. В статье доказывается и анализируется его лидерство. Дошедшие до нас размышления Жиёмбета жырау стали основным источником и объектом научной статьи. Были приведены примеры из выступлений Есим хана, сделаны научные выводы. Руководствуясь научными мнениями и аргументированными фактами ученых и исследователей, авторы подготовили ссылки на научные труды. Выводы и результаты исследовательской работы могут быть использованы в исследованиях по литературе ханской эпохи.

Ключевые слова: Жиёмбет, жырау, лидер, толгау, синкретизм, советник, ханство.

Авторлар туралы мәлімет:

Алтай А.Д. – филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Жалелов Д.С. – «8D02314 - Әдебиеттану» мамандығының 3 курс докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Altai A.D. – Doctor of Philology, Professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Zhalelov D.S. – 3rd year Ph.D. student in speciality «8D02314 Literary studies», L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.